

УДК 37(477):316.663(430)

І.О.Темна

аспірантка кафедри історії України
ХНУ імені В.Н. Каразіна

ВНЕСОК НІМЦІВ В ОСВІТУ УКРАЇНИ

©Темна І.О., 2015

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.34399>

У статті досліджується питання про внесок представників німецької етнічної групи в розвиток вітчизняної освіти. Висвітлено вплив, який здійснили німці на становлення освітніх процесів в Україні. Особливу увагу приділено значенню та ролі німецької громади в житті держави та їх взаємодії із освітніми процесами які відбувалися на території країни. Основні ідеї викладені на основі аналізу та дослідження діяльності окремих персоналій, які були вихідцями з Німеччини. Обґрунтовується значущість дослідження впливу німецької общини на розвиток суспільства України, особлива увага приділена актуальності даного питання на сьогоднішній день. Зроблено висновок про те що, представники німецької етнічної групи мали великий вплив на освітній процес в Україні. Матеріали дослідження можуть бути використані в практичній діяльності викладачами історичного напрямку.

Ключові слова: німці, освітній процес, колоністи, німецька община, навчальні заклади, царський уряд.

В статье исследуется вопрос о вкладе представителей немецкой этнической группы в развитие отечественного образования. Освещено влияние, которое оказали немцы на становление образовательных процессов на Украине. Особое внимание уделено значению и роли немецкой общины в жизни государства и их взаимодействия с образовательными процессами которые происходили на территории страны. Основные идеи изложены на основе анализа и исследования деятельности отдельных персоналий, которые были выходцами из Германии. Обосновывается значимость исследования влияния немецкой общины на развитие общества Украины, особенно отмечена актуальность данного вопроса на сегодняшний день. Сделан вывод о том, что представители немецкой этнической группы имели большое влияние на образовательный процесс в Украине. Материалы исследования могут быть использованы в практической деятельности преподавателями исторического направления.

Ключевые слова: немцы, образовательный процесс, колонисты, немецкая община, учебные заведения, царское правительство.

The article is about a contribution of representatives of a German ethnic group into development of education in our country. It is highlighted an impact made by the Germans on formation of educational processes in Ukraine. Special attention is paid to a role of the German community in life of the state and their interaction with educational processes which took place at the territory of the country. Central ideas are stated on the basis of analysis and investigation of activities of separate personalities who were Germans by birth. It is grounded the significance of influence of the German community on development of Ukrainian society, it is especially pointed at actuality of the question nowadays. A conclusion is drawn that representatives of the German ethnic group had a great influence with educational process in Ukraine. Materials of the research could be used in practical activities by lecturers of historic school.

Keywords: Germans, educational process, colonists German community, educational institutions, the tsarist government.

Постановка проблеми. Економічний добробут та політична стабільність держави, багато в чому залежить від того, яким чином вона реалізовує національну політику. В історії України можна простежити чимало еміграційних та імміграційних хвиль різних народів. Україна – багатоетнічна країна, до складу якої входять різні за походженням і культурою етнічні спільноти. Більшість цих спільнот, довгий час знаходилися у відриві від основного масиву свого етносу в умовах українського середовища й активно взаємодіяли з українцями. Вагомим внеском у розвиток духовної культури України є діяльність німецьких колоністів. За весь час свого перебування на території України вони, незмінно залишалися носіями своєї самобутньої культури, успішно взаємодіяли з українцями та іншими спільнотами на всіх рівнях.

Варто підкреслити, що термін «німці» є неоднозначним, оскільки так називали населення України, яке розмовляло німецькою мовою. До його складу входили не лише німці, але й австрійці, швейцарці та інші. За релігійною ознакою виділяються лютерани, меноніти та католики. Саме тому в дослідженні вживається узагальнюючий термін – німці, або німецьке населення для представників вихідців із німецькомовних країн Європи, що наприкінці XVIII – XIX ст. прибули на територію України на запрошення російського уряду й заснували тут свої поселення.

Аналіз актуальних досліджень. Історичні дослідження з німецької колонізації можна розподілити на декілька груп: дорадянську, радянську, сучасну вітчизняну та зарубіжну. Дослідження проблем німецьких колоністів розпочалися ще в XIX ст. Серед найважливіших праць цього періоду слід відзначити роботи Д. Багалія «Колонізація Новоросійського края й первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд» [1] А. Скальковського «Опыт статистического описания Новоросійського края 1730 – 1823» [9], але ці роботи лише частково торкаються системи освіти німців.

Важливими джерелами для дослідження німецького питання залишаються

праці представників німецьких колоністів. Серед праць цієї групи варто відзначити роботу Клауса А.А. «Духовенство и школы в наших немецких колониях» [7]. У праці детально визначено основні риси освіти переселенців.

Праці радянських істориків Ю. Іванової «Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья» [5] та М. Карпова «Барвінківський зошит» [6], мали науково-популярний і пропагандистський характер, а проблеми національних меншин аналізувалися з ідеологічного боку.

Після здобуття Україною незалежності ідеологічні утиски зникли і проблеми освітніх процесів у німецьких колоніях порушувалися в працях І. Кулинич і Н. Кривець «Нариси з історії німецьких колоній в Україні» [8], І. Задерейчука «Розвиток системи освіти в німців на Півдні України» [4], В. Васильчука «Німці в Україні. Історія і сучасність» [2].

Метою даної статті є дослідження внеску німців у розвиток освіти та науки на Україні. У зв'язку із цим поставлені наступні завдання: дослідити внесок окремих представників німецької етнічної групи в освіту; визначити актуальність даного питання на сьогоднішній день; виявити головні результати діяльності німців у системі освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу. Німці – працелюбний та висококультурний народ, представники якого зробили свій внесок у розвиток нашої вітчизняної культури, освіти та інших галузей життя. З німецьких колоній вийшло багато видатних особистостей, які присвятили своє життя праці та службі на користь українському народу.

Великий внесок в історію України і всієї Російської Імперії внесла сім'я Бунге. Професором політекономії, ректором Київського університету був Микола Христіянович Бунге. Починаючи з 1873 року він також очолював і відділення російського технічного товариства, яке відіграло велику роль у професійно-технічній освіті в Росії. Н. А. Бунге був одним із засновників в 1898 р. в Києві Політехнічного інституту – першого в Росії багатопрофільного ви-

щого навчального закладу з чотирма факультетами. Його ректорами, крім М.Бунге, були також Ернст-Рудольф Траутфеттер (засновник університетського ботанічного саду) і Микола Ренненкампф. Більше 30 років бібліотекою університету завідував Микола Кордт [4, с.15].

Помітну роль відіграли німці і в культурному житті міста. Відомий художник і архітектор П. І. Шлейфер працював при Київському навчальному окрузі та в Київському інституті шляхетних дівчат. Протягом багатьох років працював учителем малювання художник-професіонал Гротте, який створив галерею полотен з видами міста [7, с. 240].

Німці сприяли розвитку освітнього рівня населення Одеси, відкриваючи приватні навчальні заклади. На рубежі XIX-XXст. дуже відомими і авторитетними були училище Генріха Файга, гімназія А. В. Юнгмейстера, жіноче комерційне училище Південноросійського німецького суспільства [8, с. 198].

З 1839 року в Одесі функціонувало Імператорське Одеське товариство історії та старожитностей, діяльність якого субсидувалася урядом. Йому надавалося право проводити археологічні дослідження у всій південній Росії. Активними членами суспільства були відомі одеські історики та археологи А. Г. Брікнер, Ф. К. Брун, П. В. Беккер, Е. Фон Штерн.

У Новоросійському (Одеському) університеті викладали і працювали такі видатні вчені як ботанік-натураліст, член-кореспондент Імператорської академії наук А. Д. Нордман, який завідував також Одеським ботанічним садом, зоолог і натураліст К. Ф. Кесслер, біолог Л. Рейнгард, зоолог і археолог А. А. Браунер, математики Г. К. Брун і К. І. Фот, філософи і психологи Н. Н. Ланге і Н. Я. Грот. [2, с. 237]

У Катеринославі була дещо інша ситуація. У зв'язку з нечисленністю німецької діаспори в місті існувало лише 3 німецькі церковно парафіяльні початкові школи: католицька, євангельсько-лютеранська і менонітська. [1, с. 334]

Важливою подією стало відкриття у Харкові університету в 1803 році. Для но-

вого університету потрібні були висококваліфіковані спеціалісти, при чому велику роль мали іноземці, особливо, німецькі спеціалісти. В університеті працювали такі відомі німецькі викладачі як : Йоган Шад – керівник кафедри теоретичної і практичної філософії університету, був викладачем також і німецької та латинської мов; Людвіг Якоб – професор, викладач філософії, політичних наук, німецької мови, етики, естетики; Дітріх Кристофор фон Роммель – відомий історик та орієнталіст, став ректором педагогічного інституту при університеті; Йоган Гут – професор фізики і математики, у 1808 році очолив кафедру прикладної математики університету; Людвіг Струве – більш ніж 20 років очолював кафедру астрономії (його учнем був Микола Барабашов) [8, с 37].

У 1839 році на базі Харківського університету створюється ветеринарна школа при кафедрі ветеринарної справи. Школу очолив Федір Пільгер [10, с. 73].

Викладачі німецького походження зробили великий внесок у розвиток освіти в Україні: вони принесли разом із собою академічні традиції західних університетів, знайомили студентів із наукою і новими мовами, на яких вели лекції. Поряд із вищими навчальними закладами існували також і середні навчальні заклади для дітей німецьких колоністів. Наприклад, однією із найстарших шкіл у Харкові була школа євангелістсько – лютеранської общини. У 1826 році церковний староста Гільдебрант, запропонував відкрити школу для сиріт, але поступово школа перетворилася на звичайну, яку могли відвідувати всі діти. Слід зазначити, що для середніх навчальних закладів німецьких колоністів було характерним те, що вони утримувалися за кошт батьків дітей. Держава не забезпечувала навчальні заклади ні педагогічними кадрами, ні матеріальною базою [5, с. 76]. У другій половині XIX століття відбувається поступова передача навчальних закладів до Міністерства народної освіти. З часом школа все більше русифікувалася, якщо спочатку в ній навчалися лише діти з німецької общини, то тепер сюди приймали і дітей православного та іудейського віросповідань. Ви-

кладання всіх предметів здійснювалося російською мовою. У 1900 році із 362 учнів лише 69 були лютеранами [9, с. 239]. В Ізюмському повіті в училищах, підзвітних Училищним радам, на 1900 рік навчалось 172 учні із них чоловіків було 92, а жінок – 80. На 1901 рік тут навчалось 217 учнів із них 109 чоловіків і 108 жінок. Варто зазначити, що в цих училищах навчалися також і православні, і римо-католики. На 1901 рік тут навчалися: православні – 1; римо-католики – 71; протестанти – 66; меноніти – 79 [3, арк. 23].

Така тенденція поширювалася по всій території України. Це було пов'язано перш за все з політикою, яку проводив царський

уряд. Якщо на початковому етапі колонізації велася політика невтручання у внутрішні справи переселенців, то з часом уряд все більше наступав на права переселенців, намагаючись створити основи для асиміляції колоністів [6, с. 120].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Проблема ролі та місця національних меншин в Україні на сьогоднішній день є актуальною. Важливим є дослідження впливу цих меншин на історичний розвиток України. Питання про внесок німців у розвиток освіти та науки на Україні є малодослідженим, тому подальше вивчення даної теми є перспективним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Багалий Д.Й. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Исторический этюд. /Д.И. Багалий. – К., 1889. – 457 с.
2. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність / В.М. Васильчук // Національний лінгвістичний ун-т. – К. Вид. центр КНПУ. – 2004. – 340 с.
3. Державний архів Харківської області (далі ДАХО). – Ф. 266. – Оп. 1. – Спр. 797. – 29 арк.
4. Задерейчук І. П. Розвиток системи освіти в німців на Півдні України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.01 / І.П. Задерейчук – Харків. – 2005. – 19 с.
5. Иванова Ю.В. Особенности формирования хозяйственного комплекса многонационального района Приазовья / Ю.В. Иванова// Культурно-бытовые

процессы на юге Украины. – М.: Наука, 1979. – С. 76 – 77.

6. Карпов М. Барвінківський зошит, / М. Карпов. – Харків: Прапор. – 1971. – 175 с.

7. Клаус А.А. Духовенство и школы в наших немецких колониях // Вестник Европы. 1869. N 1. С.138-174, N 2. С.235-274.

8. Кулинич І.М. Нариси з історії німецьких колоній в Україні / І.М. Кулинич, Н.В. Кривець – К. : Ін-т історії України НАН України, 1995 – 345 с.

9. Скальковський А. Опыт статистического описания Новороссийского края. 1730 – 1823 / А. Скальковский. – Одесса, 1850. – 389 с.

10. Цыпина Д. Жизнь и деятельность немцев в Харькове / Д. Цыпина, З. Эрдманн, В. Ярошик, С. Чистякова, И. Саратов. – К. 2004 – 96 с.